

UDC 378.22 (043.3):355.23:340
DOI: 10.34671/SCH.SVB.2020.0402.0005

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

© 2020

ORCID: 0000-0003-3143-6790

Райко Сергій Валерійович, ад'юнкт ад'юнктури

*Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького
(29000, Україна, Хмельницький, вулиця Шевченка, 46, e-mail: sergeyraiko@ukr.net)*

Анотація. У статті висвітлено педагогічні умови розвитку правової компетентності офіцерів-прикордонників. Педагогічні умови визначено з урахуванням положень системного, компетентісного, діяльнісного та особистісного підходів, а також принципів науковості, пріоритетності самостійного навчання, зв'язку з практикою, використання службового досвіду офіцерів, відкритості, контекстності, безперервності, фасилітації комунікативного партнерства і співробітництва. Доведено, що для розвитку в офіцерів-прикордонників правової компетентності під час їх навчання в магістратурі важливе значення має формування теоретичної основи правової свідомості і правової компетентності, забезпечення необхідного рівня систематизації знань про право, розвитку правових інтересів, відчуттів, правового мислення, формування наукового правового світосприйняття. З урахуванням особливостей професійної діяльності офіцерів-прикордонників йдеться про необхідність висвітлення в змісті підготовки актуальних проблем правового забезпечення діяльності органів охорони державного кордону та новітніх загроз і викликів прикордонній безпеці. У контексті наступної педагогічної умови розвитку правової компетентності офіцерів-прикордонників під час їх навчання в магістратурі враховано значення операційної складової педагогічного впливу, зокрема вибору та використання оптимальних методів навчання. Вибір методів навчання обумовлений потребою урахування особливостей характеру діяльності правоохоронця, необхідністю вирішувати складні проблемні завдання та приймати рішення щодо законності / незаконності, винуватості/невинуватості та ін. З цим пов'язана важливість такої педагогічної умови, як моделювання практичних ситуацій професійної діяльності на засадах проблемності для відпрацювання офіцерами вмінь приймати юридично обгрунтовані управлінські рішення щодо організації охорони державного кордону. Щодо ще однієї педагогічної умови розвитку правової компетентності офіцерів-прикордонників враховано характер подання та отримання правової інформації у сучасних умовах, необхідність захисника кордонів постійно знаходити, використовувати, поширювати та зберігати як правову, так і неправову інформацію. Доведено необхідність використання онлайн-сервісів, цифрових баз даних та онлайн-інструментів для опанування офіцерами навичок отримання актуальної юридично-правової інформації. Підтверджено також важливість педагогічного супроводу розвитку мотивації до самоосвіти офіцерів з метою набуття ними здатності до дослідницької діяльності правових аспектів охорони кордону.

Ключові слова: офіцери-прикордонники, педагогічні умови, магістратура, охорона державного кордону, прикордонна безпека, орган охорони державного кордону, методи.

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF LEGAL COMPETENCE TO BORDER GUARD OFFICERS

© 2020

Raiko Serhii Valeriyovych, adjunct of the post graduate courses

*Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine
(29000, Ukraine, Shevchenko St. 46, Khmelnytskyi, e-mail: sergeyraiko@ukr.net)*

Abstract. The article covers pedagogical conditions of development of legal competence of border guard officers. Pedagogical conditions are defined taking into account the provisions of a systematic, competent, active and personal approach, as well as the principles of scientific accuracy, priority of self-study, connection with practice, use of officers' professional experience, the principle of openness, context, continuity, facilitation of communication partnership and cooperation. It is proved that for development of legal competence to border guards officers during their training in magistracy the formation of theoretical basis of legal consciousness and legal competence, providing the necessary level of systematization of knowledge about the law, development of legal interests, feelings, legal thinking, formation of scientific legal worldview is important. Taking into account the specifics of the professional activities of border guards, it is stated that it is necessary to highlight actual problems of legal support of the activities of state border protection agencies and the latest threats and challenges to border security in the content of the training of border guards. In the context of the following pedagogical condition for the development of the legal competence to border guard officers during their training in the Master's degree, the importance of the operational component of the pedagogical impact, in particular the choice and use of optimal teaching methods, is taken into account. The choice of training methods is conditioned by the need to take into account the peculiarities of the nature of law enforcement activity, the need to solve complex problem tasks and make a decision on legitimacy / illegitimacy, guilt / innocence, etc. Related to this is the importance of such a pedagogical condition as modeling practical situations of professional activity on the basis of problems for officers to work out the skills of making legally sound managerial decisions on the organization of state border protection. Another pedagogical condition for the development of legal competence of border guard officers takes into account the nature of the presenting and receiving of legal information in modern conditions, the need for the border guard to constantly find, use, distribute and store both legal and non-legal information. The need for online services, digital databases and online tools has been proven to equip officers with the skills necessary to obtain up-to-date legal information. The importance of pedagogical support for the development of motivation for self-education of officers in order to acquire their ability to research the legal aspects of border protection has also been confirmed.

Keywords: border guard officers, pedagogical conditions, magistracy, state border protection, border security, state border protection body, methods.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ ПРАВОВОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ОФИЦЕРОВ-ПОГРАНИЧНИКОВ

© 2020

Райко Сергей Валерьевич, адъюнкт адъюнктуры

*Национальная академия Государственной пограничной службы Украины имени Богдана Хмельницкого
(29000, Украина, Хмельницкий, улица Шевченко, 46, e-mail: sergeyraiko@ukr.net)*

Аннотация. В статье освещены педагогические условия развития правовой компетентности офицеров-погра-
Научен вектор на Балканите. 2020. Т. 4. № 2(8)

нических. Педагогические условия определены с учетом положений системного, компетентного, деятельностного и личностного подходов, а также принципов научности, приоритетности самостоятельного обучения, связи с практикой, использования служебного опыта офицеров, открытости, контекстности, непрерывности, фасилитации коммуникативного партнерства и сотрудничества. Доказано, что для развития в офицеров-пограничников правовой компетентности во время их обучения в магистратуре важное значение имеет формирование теоретической основы правового сознания и правовой компетентности, обеспечение необходимого уровня систематизации знаний о праве, развитие правовых интересов, чувств, правового мышления, формирование научного правового мировосприятия. С учетом особенностей профессиональной деятельности офицеров-пограничников говорится о необходимости освещения в содержании подготовки актуальных проблем правового обеспечения деятельности органов охраны границы и новейших угроз и вызовов пограничной безопасности. В контексте последующего педагогического условия развития правовой компетентности офицеров-пограничников во время их обучения в магистратуре учтено значение операционной составляющей педагогического воздействия, в частности выбора и использования оптимальных методов обучения. Выбор методов обучения обусловлен необходимостью учета особенностей характера деятельности пограничника, необходимостью решать сложные проблемные задачи и принимать решения о законности / незаконности, виновности / невиновности и др. С этим связана важность такого педагогического условия, как моделирование практических ситуаций профессиональной деятельности на основе проблемности для отработки офицерами умений принимать юридически обоснованные управленческие решения по организации охраны государственной границы. Относительно еще одного педагогического условия развития правовой компетентности офицеров-пограничников учтены характер представления и получения правовой информации в современных условиях, необходимость защитника границ постоянно находить, использовать, распространять правовую информацию. Доказана необходимость использования онлайн-сервисов, цифровых баз данных и онлайн-инструментов для освоения офицерами навыков получения актуальной юридически-правовой информации. Подтверждена также важность педагогического сопровождения развития мотивации к самообразованию офицеров с целью приобретения ими способности к исследовательской деятельности правовых аспектов охраны границы.

Ключевые слова: офицеры-пограничники, педагогические условия, магистратура, охрана государственной границы, пограничная безопасность, орган охраны государственной границы, методы.

ВВЕДЕННЯ

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Правова компетентність офіцера-прикордонника є інтегративною професійно важливою властивістю, яка охоплює особистісні характеристики, необхідні для якісного виконання завдань професійної діяльності відповідно до правових норм, знання про правові принципи, правові норми і законодавчі акти, що стосуються охорони державного кордону, адміністративно-правові аспекти професійної діяльності, а також професійно-правові вміння і навички, необхідні для виконання завдань з охорони кордону відповідно до законодавчих актів і вимог відомчих нормативно-правових документів. Глибина знань тих чи інших норм права, навички застосування правових норм є тими чинниками, які багато в чому характеризують професіоналізм прикордонника загалом та необхідні для забезпечення належного виконання покладеної на Державну прикордонну службу України правоохоронної функції. Високий рівень правової компетентності є важливою передумовою успішності діяльності офіцера-прикордонника з охорони та захисту державного кордону. З огляду на це, потребують обґрунтування педагогічні умови розвитку правової компетентності офіцерів-прикордонників під час їх навчання у магистратурі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких розглядалися аспекти цієї проблеми і на яких ґрунтується авторська думка; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сьогодні серед досліджень з проблематики правової компетентності можна виокремити декілька напрямів. Філософи, політологи, фахівці соціального управління та політологи визначили сутнісні характеристики соціалізації, розкрили місце людини у соціумі та правовому континуумі, її місце та ролі у правовій системі. Правознавці вивчають правову компетентність у зв'язку з соціокультурними та цивілізаційними викликами сучасності. Педагоги також вказують на значення формування правової компетентності молоді для їх належної соціалізації, підготовки до суспільного та професійного життя. Безпосередньо проблеми організації правової підготовки та формування правової компетентності представників прикордонного відомства є предметом уваги О. Діденка [1], В. Мірошніченко [2], І. Порхуна [1], В. Царенка [3] та ін. Дослідники ототожнюють правову компетентність майбутнього фахівця з високим ступенем оволодіння

системою правових знань у професійній діяльності, сформованими правовими вміннями та практичними навичками їх застосування, необхідними для правового вирішення проблем професійної діяльності.

Обґрунтування актуальності дослідження. З огляду на нові виклики прикордонній безпеці актуальними на сьогодні є питання розвитку правової компетентності фахівців під час їх навчання у магистратурі, розроблення правового забезпечення діяльності органів охорони державного кордону в сучасних умовах.

МЕТОДОЛОГІЯ

Формування цілей статті. Метою статті є висвітлення педагогічних умов розвитку правової компетентності офіцерів-прикордонників.

Постановка завдання. Основне завдання статті полягає в обґрунтуванні педагогічних умов розвитку правової компетентності офіцерів-прикордонників.

Методи, методики та технології, що використовувалися. Для обґрунтування педагогічних умов розвитку правової компетентності офіцерів-прикордонників використано методи узагальнення, аналогії, аналізу та синтезу. Педагогічні умови визначено з урахуванням положень системного, компетентного, діяльнісного та особистісного підходів, а також принципів науковості, пріоритетності самостійного навчання, зв'язку з практикою, використання службового досвіду офіцерів, принцип відкритості, контекстності, безперервності, фасилітації комунікативного партнерства і співробітництва.

РЕЗУЛЬТАТИ

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Насамперед слід вказати, що результатами експертної оцінки з'ясовано, що великого значення дослідники в контексті розвитку правової компетентності фахівців надають змісту навчання. окрема А. Гетьман, О. Данильян, О. Дзьобань підкреслюють, що для правника важливе значення має знання про сутність, характер і взаємодію правових явищ, механізми правового регулювання, правове поле держави, його окремих напрямів [4, с. 25]. Л. Герасіна, О. Данильян, О. Дзьобань вказують на нагальну необхідність формування теоретичної основи правової свідомості і правової компетентності, забезпечення необхідного рівня систематизації знань про право, розвитку правових інтересів, відчуттів, правового мислення, формування наукового правового світосприйняття [5, с. 311]. Цієї позиції дотримується також

Н. Головки. Дослідниця зазначає, що підвищення рівня правових знань, знань законів, юридичної обізнаності, поінформованості про актуальні питання права є основою, на якій формується правова свідомість [6, с. 70]. Учена підкреслює, що правові знання, юридична поінформованість була й залишається основним каналом формування юридично зрілої особистості [6, с. 94].

Важливо зазначити, що власне правоохоронний характер професійної діяльності офіцера-прикордонника обумовлює необхідність глибоких знань основних положень європейського та міжнародного законодавства щодо переміщення людей та інших питань, пов'язаних з прикордонними питаннями. Офіцери-прикордонники повинні діяти професійно, відповідно до національного законодавства, адміністративної відповідальності та процедур міжнародного права [7, с. 86]. На сьогодні важливе значення мають правові аспекти діяльності прикордонників щодо транскордонної злочинності, незаконного перевезення і торгівлі людьми, контрабанди викрадених транспортних засобів, контрабанди наркотиків, товарів, зброї, боєприпасів та вибухових речовин [7, с. 98–108]. Таким чином, для розвитку правової компетентності офіцерів-прикордонників під час їх навчання в магістратурі важливе значення має урахування в змісті підготовки актуальних проблем правового забезпечення діяльності органів охорони державного кордону та новітніх загроз і викликів прикордонній безпеці. Це допоможе офіцерам-прикордонникам приймати відповідні юридичні ухвали, передбачати різноманітні ситуації, прогнозувати стан правоохоронної діяльності на державному кордоні.

У контексті наступної педагогічної умови розвитку правової компетентності офіцерів-прикордонників під час їх навчання в магістратурі враховано значення операційної складової педагогічного впливу, зокрема вибору та використання оптимальних методів навчання. Вибір методів навчання обумовлений необхідністю урахування особливостей характеру діяльності правоохоронця. Йдеться насамперед про необхідність вирішувати складні проблемні завдання та приймати рішення щодо законності/незаконності, винуватості/невинуватості та ін. Як зазначає С. Сливка, йдеться про інтелектуально-правові вимоги до юриста. Він повинен глибоко вникати в суть проблеми, що виникла у правовому явищі. Такий підхід вимагає необхідних знань, пошуку нових фактів, вироблення альтернативних версій, з'ясування додаткових деталей про об'єкт, предмет і суб'єкт правопорушення, тобто постійних зусиль для встановлення істини [8, с. 208].

Як зазначає О. Скакун, юрист повинен опосередковано й узагальнено за допомогою понять, суджень, умовиводів, що фіксуються словами, відображати істотні закономірні зв'язки правової дійсності, розв'язувати соціально-правові протиріччя [9, с. 224–225]. Здатність до розв'язання такого протиріччя, тобто правового судження виражається в тому, що відбувається розрив логічно замкнутого кола – норми (безлічі аналогічних ситуацій) і казусу (однієї із ситуацій) – через творчий акт формування бажаного права, який поєднує життєвий і правозастосовчий досвід юриста-практика і є контекстом їх (норми і казусу) інтерпретації [9, с. 226]. У зв'язку з цим, зазначають А. Гетьман, О. Данильян, О. Дзюбань, йдеться про розвиток у молодих людей поміркованості думки, здатності до роздумів відповідно до одного із головних принципів правового навчання – створення знання. Проста передача інформації обумовлює формування пасивних громадян, які сприймають знання як дещо відсторонене від соціальних, економічних та політичних цілей. Коли ж знання стає власним світоглядним надбанням тих, хто навчається, то згодом має сформуватися зрілий, вільний, автономний та активний громадянин [4, с. 85].

Важливість проблемних методів навчання обумовлена також характером професійної діяльності офіце-

Научен вектор на Балканите. 2020. Т. 4. № 2(8)

ра-прикордонника. По-суті, вся діяльність офіцера-прикордонника є низкою вирішення проблемних завдань та прийняття управлінського рішення. Це стосується організації повсякденної діяльності на ділянці відповідальності відділу прикордонної служби, визначення сил та засобів відділу прикордонної служби, управління відділом прикордонної служби, вжиття спеціальних заходів з пошуку правопорушників, охорони державного кордону в надзвичайних умовах, локалізації кризових ситуацій та ін.

Проблемні методи у педагогіці розглядають як «альтернативу інформаційному навчанню, могутнім засобом активізації розумової діяльності суб'єктів навчання» [10, с. 135]. Г. Атанов трактує проблемний метод як такий, що передбачає насамперед розв'язання суперечностей, так як «шлях пізнання – це шлях розв'язання суперечностей» [10, с. 143], підкреслюючи, що йдеться виключно про суперечності, а не про труднощі чи ускладнення [10, с. 144]. На засадах проблемності важливо використовувати практичні ситуації професійної діяльності прикордонника, насамперед моделювання та аналіз конкретних ситуацій. Значення моделювання обумовлена тим, що, за Г. Атановим, «кінцевою метою навчання є формування способу дій, тобто вмінь, які забезпечують виконання майбутньої професійної діяльності» [11, с. 13]. Отже, важливою умовою розвитку правової компетентності офіцерів-прикордонників слід вважати моделювання та вирішення практичних ситуацій професійної діяльності на засадах проблемності для засвоєння офіцерами вмінь приймати юридично обґрунтовані управлінські рішення щодо охорони державного кордону.

Для визначення наступної педагогічної умови розвитку правової компетентності офіцерів-прикордонників враховано характер подання та отримання правової інформації у сучасних умовах. О. Скакун щодо цього зазначає, що правова інформованість, тобто правова освіченість (інформованість) – професійне знання законодавства й інших правових актів, була і залишається важливим каналом формування юридично зрілої особистості [9, с. 219]. С. Сливка також підкреслює, що професійна діяльність юриста завжди відзначається новизною, евристичністю пошуку розв'язання проблеми. Саме тому юрист повинен уміти одержувати, використовувати, поширювати та зберігати як правову, так і неправову інформацію. Дослідник вважає, що вміле оперування інформацією свідчить про високий інтелектуальний потенціал юриста [8, с. 208].

На сьогодні пріоритетними формами правового інформування вчені називають правове інформування засобами масової комунікації, через Інтернет. Перевагами засобів масової інформації перед іншими каналами правового інформування Л. Герасіна, О. Данильян, О. Дзюбань називають оперативність подання інформації, постійність впливу і доступність правової інформації. Доступність правової інформації, що подається засобами масової інформації, вчені пояснюють тим, що на протигагу офіційним виданням закону, що містять лише сам його текст, ЗМІ в більшості випадків супроводжують правові норми роз'ясненнями того, як її тлумачити і застосовувати на практиці [5, с. 320]. Перевагами Інтернету вчені називають те, що доступ до електронних баз правових даних відкритий для всіх категорій громадян, незалежно від державних кордонів, національності, професії. О. Акульшин, Л. Компанцева та ін. зазначають, що сучасна вища освіта, зокрема й у відомчих закладах, не можлива без адекватного освоєння віртуального простору й професійного навчального середовища. Це обумовлено тим, що інформаційний потік невинно зростає, що приводить не тільки до накопичення, але й до того, що згодом вони втрачають свою актуальність. У наш час навчання може стати ефективним тільки тоді, коли воно буде поєднане з досягненнями нової епохи [12, с. 220].

Очевидно, що під час навчання офіцерів-прикор-

донників у магістратурі доцільно звертати увагу на формування у них умінь працювати з електронними ресурсами. Інтернет-ресурси дають можливість вирішити низку дидактично-методичних завдань у професійній підготовці правників, забезпечити результативний пошук необхідної інформації під час підготовки до занять та створити умови для самоосвіти. Окрім пошукових систем, що стосуються правової інформації та законодавства, для розвитку правової компетентності офіцерів-прикордонників можна брати до уваги також можливості різних жанрів віртуальної комунікації, зокрема електронної пошти (e-mail), блогу, чату, форуму, соціальних мереж. Таким чином, важливою умовою розвитку правової компетентності офіцерів-прикордонників слід вважати використання онлайн-сервісів, цифрових баз даних та інших онлайн-інструментів для опанування офіцерами навичок отримання актуальної юридично-правової інформації.

Щодо наступної педагогічної умови розвитку правової компетентності офіцерів-прикордонників ураховано, що в умовах великих обсягів інформації, постійної її зміни та швидкого застарівання не можливо в стінах навчального закладу надати майбутньому фахівцю весь обсяг потрібних знань [13, 14]. Сьогодні головним стає не передача знань, а надання можливості фахівцю оволодіти засобами організації самоосвітньої діяльності, способами наповнення знань і навичками швидкого орієнтування в складних базах даних. Ще Г. Сковорода вказував на значення самопізнання та самоосвіти, стверджуючи, що найважливішим є прагнення «самовільно і доброхотно» вчитися, а тому усвідомлювати істину найкраще самостійно. Він вважав, що «нерозумно випрошувати те, чого сам маєш досягнути» [15, с. 110]. В. Сухомлинський серед причин правопорушень і злочинів (пияцтво, хуліганство, бездумне марнування часу) називав душевну порожнечу, обмеженість інтелектуальних інтересів: «Від того, що є основним джерелом радості дитини, – чи те, що вона дістає від старших, чи те, що дає суспільству, – залежить дисципліна, відповідальність особистості перед суспільством і перед власним сумлінням. Розніжені й розбещені індивідууми формуються тоді, коли в їхньому житті є єдина радість – радість споживання» [16, с. 426]. Визначний педагог пропонував вживати необхідних заходів для залучення молоді до книги, музики, мистецтва, виховання розуму, почуттів, емоцій, що можливо лише в процесі самовиховання.

Окрім цього, результати аналізу нормативно-правових актів, які регламентують службу діяльності представників прикордонного відомства, засвідчують, що офіцер-прикордонник для виконання завдань професійної діяльності повинен постійно добувати інформацію про протиправну діяльність на державному кордоні і підготовку до неї, аналізувати ситуацію на ділянці відповідальності відділу прикордонної служби, здійснювати управлінні відділом прикордонної служби, працювати з місцевим населенням. У всіх цих випадках першочергове значення мають уміння офіцера самостійно здобувати знання, постійно підвищувати рівень своїх правових знань. З урахуванням цього підвищення рівня мотивації офіцерів-прикордонників до самоосвіти слід вважати необхідною передумовою належного розвитку їх правової компетентності.

ВИСНОВКИ

Висновки дослідження. Правова компетентність офіцера-прикордонника є інтегративною професійно важливою властивістю, яка охоплює особистісні характеристики, необхідні для якісного виконання завдань професійної діяльності відповідно до правових норм, знання про правові принципи, правові норми і законодавчі акти, що стосуються охорони державного кордону, адміністративно-правові аспекти професійної діяльності, а також професійно-правові вміння і навички, необхідні для виконання завдань з охорони кордо-

ну відповідно до законодавчих актів і вимог відомих нормативно-правових документів. Для розвитку в офіцерів-прикордонників правової компетентності під час їх навчання в магістратурі важливе значення мають такі педагогічні умови: висвітлення в змісті підготовки актуальних проблем правового забезпечення діяльності органів охорони державного кордону та новітніх загроз і викликів прикордонній безпеці; моделювання практичних ситуацій професійної діяльності на засадах проблемності для відпрацювання офіцерами вмінь приймати юридично обґрунтовані управлінські рішення щодо організації охорони державного кордону; використання онлайн-сервісів, цифрових баз даних та онлайн-інструментів для опанування офіцерами навичок отримання актуальної юридично-правової інформації; педагогічний супровід розвитку мотивації до самоосвіти офіцерів з метою набуття ними здатності до дослідницької діяльності правових аспектів професійної діяльності.

Перспективи подальших досліджень цього напрямку. Перспективними для подальших досліджень є забезпечення готовності викладачів до розвитку правової компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників та ін.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Дієнко О. В., Порхун І. В. До проблеми формування та діагностики правової компетентності військовослужбовців за контрактом Державної прикордонної служби України. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер.: Педагогічні та психологічні науки. 2014. № 3. С. 102–115. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnparv_ppn_2014_3_11 (дата звернення: 16.02.2020).
2. Мірошніченко В. І. Формування правової культури майбутніх офіцерів-прикордонників шляхом поглиблення правових знань. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер.: Педагогіка. 2015. Вип. 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaped_2015_5_14 (дата звернення: 27.02.2020).
3. Паренко В. І. Організація правового виховання особового складу у Державній прикордонній службі України. Університетські наукові записки. Хмельницький. 2005. № 4 (16). С. 22–25.
4. Філософія правового виховання: навч. посіб. / А. П. Гетьман, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань та ін.; за ред. А. П. Гетьмана, О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2012. 248 с.
5. Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні: моногр. / Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань та ін. Харків: Право, 2009. 352 с.
6. Головка Н. І. Правова педагогіка: навч. посіб. Київ: МАУП, 2007. 248 с.
7. Уніфікована програма підготовки співробітників прикордонних відомств і берегової охорони країн Європейського Союзу. Представлено агенцією FRONTEX в рамках співпраці країн-членів ЄС і асоційованих членів Шенгенської зони / Агенція FRONTEX. Варшава, б.в., 2017. 302 с.
8. Сливка С. С. Юридична деонтологія: підруч. 3-тє вид., переробл. і допов. Київ: Аміка, 2006. 296 с.
9. Скакун О. Ф. Юридична деонтологія: підруч. / перекл. з рос. Харків: Еапада, 2008. 400 с.
10. Атанов Г. А. Теорія діяльнісного навчання: навч. посіб. Київ: Кондор, 2007. 186 с.
11. Атанов Г. А. Знання як засіб навчання: навч. посіб. Київ: Кондор, 2008. 236 с.
12. Методологія досліджень та використання інтернет-ресурсів (для науковців сектору безпеки та оборони): підруч. / Акульшин О. В. та ін.; за заг. ред. Л. Ф. Компанцевої; Нац. акад. Служби безпеки України. Київ: Нац. акад. СБУ, 2015. 344 с.
13. Shumovetska S.P. Formation of the professional culture of the border guard officer: attachment to the european border service values. Балканско научно обозрение. 2019. Т. 3. № 4 (6). С. 43–46.
14. Shumovetska S.P. Technology of forming the border guard officer's professional culture in higher educational institution. Jurnalul Umanitar Modern. 2018. № 1. С. 43–46.
15. Сисоєва С., Соколова С. Нариси з історії розвитку педагогічної думки: посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Центр учб. літ., 2003. 308 с.
16. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості. Вибрані твори: в 5 т. Київ: Рад. шк., 1976. Т. 1. 654 с.